

Dynamika przekształceń stylów życia mieszkańców wsi a procesy integracji społecznej

Wstęp

Analiza pojęć „styl życia” oraz „wiejski styl życia”, będących odniesieniem do określonego sposobu funkcjonowania mieszkańców obszarów wiejskich w rzeczywistości społecznej, wymaga podejścia procesualnego i kontekstualnego. Są to bowiem pojęcia, które ewoluują w czasie pod wpływem zróżnicowanych czynników, zachowując jednocześnie specyficzny rdzeń kulturowo-społeczny. Jest to rezultat nie tylko zmian zachodzących w sferze samych społeczności wiejskich, ale przede wszystkim zmian w przestrzeni globalnej oraz makrostrukturalnej (sferze politycznej i gospodarczej), a także w przestrzeni funkcjonowania małych grup społecznych. Zmieniające się społeczeństwo polskie pod wpływem takich czynników jak: transformacja ustrojowa, wejście do Unii Europejskiej czy globalizacja, zarówno w jego aspekcie strukturalnym, jak i przemian w zakresie mentalności Polaków, wpływa na kształtowanie się nowego obrazu polskiej wsi. Z drugiej jednak strony istotne jest uwzględnienie w opisie specyfiki wiejskiego stylu życia elementów związanych z ciągłością tradycji, wzorów zachowań i wartości opisywanych w węższym, lokalnym aspekcie, jako tzw. wiejskość, oraz w szerszym rozumieniu, jako specyficzna mentalność Polaków. Tadeusz Popławski zwraca uwagę, że na współczesny styl życia mieszkańców wsi wpływają zróżnicowane czynniki. Z licznych podanych uwarunkowań można wyróżnić trzy najważniejsze, z punktu widzenia kształtowania się nowoczesnego stylu życia mieszkańców wsi. Pierwszy czynnik to postawa zaradności (oparta na zasadzie dorabiania się, nie zawsze zgodnie z funkcjonującym prawem), materializm i przedsiębiorczość mieszkańców wsi, mające swe źródło nie tylko w tradycyjnym etosie chłopskim, ale przede wszystkim funkcjonujące jako forma adaptacji ekonomicznej w okresie socjalizmu i transformacji ustrojowej. Drugi czynnik to dość silnie występujący

wśród mieszkańców wsi etos drobnomieszczański, kształtujący postawy konserwatywne obyczajowo, oparte na zasadach religii katolickiej, na patriotyzmie i przywiązaniu do ziemi. Trzeci czynnik według autora jest powiązany z wytwarzaniem się specyficznych sieci relacji społecznych ukształtowanych w wyniku migracji części mieszkańców wsi. Nieformalne sieci migrantów, opierające się na zasadzie spersonalizowanej lojalności i zaufania, są natomiast istotnymi czynnikami generującymi wspólnotowy charakter lokalnych zasobów¹. Tworzy się w ten sposób skomplikowany obraz mieszkańców wsi, którzy żyją z jednej strony w świecie tradycyjnych, konserwatywnych wartości powiązanych z pracą w gospodarstwie rolnym, z drugiej jednak strony ich styl życia coraz bardziej ulega przekształceniom. Wspomniane dynamiczne zmiany są efektem społecznej ruchliwości mieszkańców wsi (edukacyjnej, ekonomicznej, turystycznej), dostępu do Internetu i środków masowego przekazu, migracji oraz zmiany strategii adaptacji ekonomicznej, ukierunkowanej silnie w stronę farmerskiej przedsiębiorczości lub uzyskania zawodu niepowiązanego z pracą w gospodarstwie rolnym. Na ten obraz nakłada się przekształcenie wiejskiego kapitału społecznego, związanego nie tylko z kształtowaniem się podstaw obywatelskich wśród części mieszkańców wsi czy funkcjonowaniem lokalnych organizacji pozarządowych, ale również napływem na obszary wiejskie ludności z miast, która niesie ze sobą nowe, bardziej otwarte obyczajowo, wzory kulturowe. Zmiany w tradycyjnym stylu życia wiejskim nie zachodzą jednak w krótkim odstępie czasu. Ważna jest w tym aspekcie specyfika danego obszaru wiejskiego. Można postawić hipotezę, że większa otwartość obyczajowa mieszkańców wsi jest pozytywnie skorelowana z poziomem ich wykształcenia, bliskością dużych miast, dobrym statusem materialnym, liczebnością ludności migrującej oraz stopniem napływu osadników z miasta. Należy jednak brać pod uwagę, że kumulacja powyższych czynników nie występuje z dużą częstotliwością na konkretnych obszarach wiejskich. Często można zauważyć, iż na przykład znaczny napływ zamożniejszej ludności z miasta na obszary wiejskie w celu osiedlenia się generują liczne konflikty i działania izolujące przestrzenno-społecznie w stosunku do ludności zastanej. Dynamika przekształceń stylu życia mieszkańców wsi w stronę większej otwartości obyczajowej i postaw obywatelskich w takim układzie może być nie tylko zahamowana, ale równie dobrze może w wyniku omawianych procesów ulec ponowne-

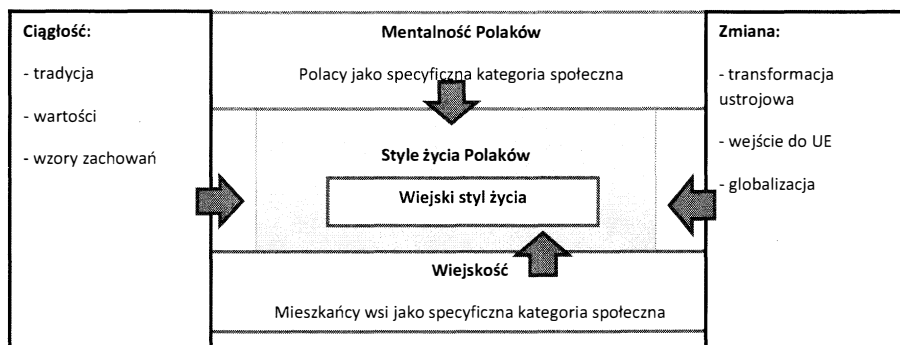
¹ J. Kurczewska (red.), *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, Warszawa 2008, s. 324-328.

mu zamknięciu się i „utradycyjnieniu”, jeśli jednostki uznają, że jest to użyteczna forma kształtowania ich strategii życiowych w nowym, często wrogim otoczeniu społecznym. Nie można zatem postrzegać wiejskiego stylu życia jako pewnych form liniowo rozwijających się od form tradycyjnych do nowoczesnych. Sytuacja jest bardziej złożona.

Podsumowując powyższe rozważania, przedstawiona w artykule analiza wiejskiego stylu życia będzie odnosiła się do dwóch poziomów. Po pierwsze do opisu przedstawiającego mieszkańców wsi jako specyficzną, zarówno w aspekcie strukturalnym, jak i kulturalnym, kategorię społeczną oraz jako kategorię społeczną posiadającą liczne i specyficzne cechy mentalności Polaków. Po drugie wiejski styl życia będzie opisywany z punktu widzenia procesów ciągłości (tradycji, wartości, wzorów działania), a także zmiany pod wpływem czynników globalnych, makro-, mezo- i mikrostrukturalnych.

Rysunek 1.

Model wiejskiego stylu życia. Poziomy analizy

Źródło: opracowanie własne.

Definicje stylu życia

W definiowaniu stylu życia w socjologii występują niewielkie różnice. Najczęściej związane jest to z dostosowaniem tradycyjnego rozumienia w socjologii polskiej tego pojęcia do współczesnych celów badawczych. Owo tradycyjne ujęcie definicji stylu życia ma swoje źródło w rozwoju badań socjologicznych związanych z tą kategorią w okresie PRL. W efekcie we współczesnych opracowaniach naukowych możemy spotkać się z definiowaniem stylu życia poprzez odniesienie się do określonych

kategoriach społecznych, np. ludzi bogatych i biednych, czy podziałów klasowych, np. styl życia nowej i starej klasy średniej. Jednym z czołowych opracowań z tego nurtu jest publikacja Hanny Palskiej z 2002 roku pt. *Bieda i dostatek. O nowych stylach życia końca lat dziewięćdziesiątych* oraz Elżbiety Tarkowskiej z 2000 roku pt. *Zrozumieć biednego. O dawnej i obecnej biedzie w Polsce*. W obu publikacjach socjologiczną inspiracją do przeprowadzenia badań było odniesienie się do dorobku badań nad stylami życia w Polsce w latach 70. i 80. Były to badania związane z analizą stylu życia poszczególnych klas społecznych prowadzonych pod kierunkiem Andrzeja Sicińskiego (A. Siciński (red.), *Styl życia: przemiany we współczesnej Polsce*, 1978). W rezultacie w licznych polskich publikacjach naukowych najczęściej w przypadku analizy stylów życia poszczególnych kategorii społecznych odnosi się do definicji sformułowanej przez Andrzeja Sicińskiego. Hanna Palska wskazuje z jednej strony na wieloaspektowość tego pojęcia i jego zróżnicowanie ze względu na jego treść (związaną ze zróżnicowaniem ludzkich zachowań) czy społeczną lokalizację reprezentantów jakiegoś stylu (klasową, narodową, grupową)², z drugiej strony silnie podkreśla znaczenie definicji stylu życia sformułowanej przez Andrzeja Sicińskiego w 1978 roku. „Styl życia znamieny dla pewnej zbiorowości ludzkiej, jest charakterystycznym dla tej zbiorowości sposobem bycia w społeczeństwie. Ten sposób bycia to specyficzny zespół codziennych zachowań członków owej zbiorowości, stanowiący manifestację ich położenia klasowego”³. Analizując powyższą definicję, można zauważyć, że wspomniane zróżnicowanie typologii stylów życia (na treść i reprezentantów stylów życia) jest pochodną definicji Andrzeja Sicińskiego. Reprezentanci poszczególnych kategorii społecznych, klas czy grup społecznych w myśl tej definicji charakteryzują się odmiennymi zachowaniami w życiu codziennym oraz posiadają odmienne motywacje do podjęcia owych zachowań. W tym ujęciu podkreśla się zatem, że zróżnicowanie strukturalne jest ściśle powiązane ze zróżnicowaniem w sferze zachowań poszczególnych kategorii ludzi. Nacisk badawczy jest tutaj położony na różnicę np. pomiędzy stylem życia ludzi bogatych i biednych. Nie uwzględnia się natomiast w wystarczającym stopniu ujęcia emergentnego, podkreślającego wpływ mentalności Polaków czy przemian w aspekcie makrostrukturalnym. W tak opisywanych stylach życia Polaków pokazuje się aspekty dzielące, nie uwzględniając równo-

² H. Palska, *Styl życia. Stan badań i nowe potrzeby badawcze*, [w:] D. Gawin (red.), *Homo Eligens. Społeczeństwo świadomego wyboru*, Warszawa 1999, s. 57-58.

³ A. Siciński (red.), *Styl życia: przemiany we współczesnej Polsce*, Warszawa 1978, s. 13-14.

cześniej tego, co łączy, np. podobieństw w zakresie wyznawanych wartości czy pragmatycznego podejścia do rzeczywistości społecznej. W powyższej definicji występuje dodatkowo silne odniesienie do socjologii życia codziennego z uwzględnieniem elementów z dziedziny historii. Elżbieta Tarkowska zwraca uwagę, że w zastosowanych przez nią badaniach, zwłaszcza przydatne było ujęcie codzienności z uwzględnieniem tzw. mikrohistorii, zwanej historią codzienności i doświadczeń⁴.

Podsumowując, można stwierdzić, że tradycyjnie ukształtowane w socjologii polskiej definiowanie stylu życia podkreśla z jednej strony jego aspekt silnego powiązania ze zróżnicowaniem strukturalnym, a z drugiej jest mocno zakorzenione w analizach z zakresu socjologii życia codziennego. Uzyskujemy zatem socjologiczno-historyczno-antropologiczny obraz zróżnicowanych zachowań określonych grup czy kategorii społecznych uzewnętrzniających się w ich nawykowych działaniach w codziennym życiu. W podobnym ujęciu prowadzone są również współczesne badania nad stylem życia Polaków przez główne ośrodki badawcze w kraju. Przykładowo, badanie Centrum Badania Opinii Społecznej z lutego 2009 roku pt. *Co zmieniło się w stylu życia Polaków w ostatnim dwudziestoleciu?* z jednej strony odnosi się do podkreślenia faktu, że podobne badania były prowadzone systematycznie od końca lat 80., z drugiej natomiast zostaje zaznaczone, że głównym celem badania jest ukazanie przemian zachowań Polaków z różnych kategorii społecznych w określonych aspektach życia codziennego (spędzania wolnego czasu, życia rodzinnego, uczestnictwa w kulturze, sfery pracy oraz aktywności obywatelskiej)⁵. Znaczenie powyższego podejścia uwidacznia się również we wcześniejszych raportach, m.in. w badaniach dotyczących funkcjonowania zdrowego stylu życia wśród Polaków, gdzie analizowana jest częstotliwość występowania w życiu codziennym zachowań prozdrowotnych⁶. Z punktu widzenia niniejszego artykułu warto jeszcze wspomnieć o badaniach CBOS-u związanych z oceną życia na wsi i w mieście badanych Polaków, gdzie kategoria „zdrowy styl życia” była stosowana jako ważna kategoria analityczna różnicująca opinie na temat

⁴ E. Tarkowska, *Zrozumieć biednego. O dawnej i obecnej biedzie w Polsce*, Warszawa 2000, s. 31.

⁵ Raport CBOS, *Co zmieniło się w stylu życia Polaków w ostatnim dwudziestoleciu?*, Luty 2009, s. 1-2.

⁶ Raport CBOS, *Zdrowie i zdrowy styl życia w Polsce*, Wrzesień 2007.

pozytywnych i negatywnych stron funkcjonowania w określonej przestrzeni społecznej w codziennym życiu⁷.

Należy jednak zwrócić uwagę, że pomimo silnego zakorzenienia w naukowym dyskursie tradycyjnego ujęcia definiowania stylu życia zaproponowanego przez Andrzeja Sicińskiego pojawiają się obecnie inne próby jego definiowania. Barbara Fatyga podkreśla ważność szerszego powiązania pojęcia stylu życia z tzw. kulturą żywą. „Roboczy konstrukt kultury żywej opisuje jej aspekt statyczny, jako wielowymiarowe życie jednostek i grup społecznych, dynamiczny zaś – jako sposób funkcjonowania jednostek, grup i instytucji społecznych, w których zachodzą szybsze lub wolniejsze procesy oraz rozwijają się praktyki kulturowe o zróżnicowanych charakterystykach aksjosemiotycznych [...]. Styl życia zaś to kulturowo uwarunkowany sposób realizacji potrzeb, nawyków i norm”⁸. Według autorki styl życia zróżnicowanych podmiotów (jednostek, grup czy instytucji społecznej) w wyniku funkcjonowania w płynnej i dynamicznej rzeczywistości społecznej jest głównie regulowany przez określony system wartości, który ukształtował się zarówno w wyniku procesów długiego trwania, jak i współczesnych przemian w sferze kultury lokalnej, ogólnonarodowej i globalnej. To zatem, jaki styl życia reprezentuje dana grupa społeczna czy jednostka, jest zmienne i kształtowane kontekstowo, w wyniku wpływu zróżnicowanych czynników dominujących w danym środowisku społecznym.

Przedstawiony we wstępie model analizy wiejskiego stylu życia został stworzony w odniesieniu do dwóch opisanych powyżej ujęć teoretycznych. W odniesieniu do tradycyjnego ujęcia stylu życia według Andrzeja Sicińskiego, model uwzględnia znaczenie zróżnicowań zachowań mieszkańców wsi w ich życiu codziennym, ze względu na odmienność ich kategorii społecznej w ujęciu strukturalnym. Ujęcie zaproponowane przez Barbarę Fatygę umożliwia natomiast analizę wiejskiego stylu życia w szerszym aspekcie, uwzględniając wpływ czynników globalnych i makrostrukturalnych oraz podkreślając znaczenie systemu wartości i mentalności jako ważnego czynnika kształtującego style życia Polaków, w tym mieszkańców obszarów wiejskich. Wiejski styl życia będzie zatem zawierał zarówno aspekty specyficzne dla niego, odróżniające go od innych, jak i cechy występujące w odmiennych stylach życia. Występowanie podobnych cech w zróżnicowanych stylach życia będzie wyrazem

⁷ Raport CBOS, *Polacy o życiu na wsi i w mieście – opinie z lat 1998 i 2006*, Wrzesień 2006.

⁸ A. Jawłowska, W. Pawlik, B. Fatyga (red.), *Styl życia, wartości, obyczaje. Stare tematy, nowe spojrzenia*, Warszawa 2012, s. 20.

zarówno wpływu zakorzenionej mentalności Polaków, jak i dynamicznego oddziaływania czynników globalnych oraz makrostrukturalnych.

Wiejski styl życia w ujęciu syntetycznym (tradycyjnym i kontekstowym)

Według Marii Halamskiej „wieś” jest traktowana w socjologii jako naturalnie różnicująca zmienna społeczna, przeciwstawiana kategorii „miasto”⁹. Możemy zatem powiedzieć, że wiejski styl życia jest najczęściej w badaniach i raportach socjologicznych przedstawiany w opozycji do miejskiego stylu życia. Interesujący obraz zróżnicowania wiejskiego i miejskiego stylu życia ukazuje wspomniany wcześniej raport CBOS-u z 2006 roku *Polacy o życiu na wsi i w mieście – opinie z lat 1998 i 2006*. Rozkład odpowiedzi na pytanie o to, komu się żyje lepiej, czy mieszkańcom wsi, czy mieszkańcom miasta, był w 2006 roku następujący: 39% – wszystkim jednakowo, 38% – ludziom w miastach, 14% – ludziom na wsi, 10% – trudno powiedzieć. Mimo wzrostu przekonania, o pięć punktów procentowych o przewadze życia na wsi w stosunku do 1998 roku, dominuje w badaniu przekonanie o tym, że życie w miastach jest bardziej komfortowe niż na wsi. Kolejne pytania uzasadniają powyższe odpowiedzi, poprzez utożsamianie życia na wsi z codziennym trudem i ciężką pracą (61%) oraz znacznym ograniczeniem szans życiowych (65% badanych zaznaczyło odpowiedź, że mieszkańcy wsi mają mniejsze szanse osiągnięcia wysokiej pozycji). Z drugiej jednak strony badani podkreślają, że życie na wsi umożliwia realizację zdrowego stylu życia (71%) i w przeciwieństwie do życia w mieście jest mniej nerwowe i nacechowane pośpiechem (71%)¹⁰. W oparciu o powyższe badanie można stwierdzić, że w świadomości przeciętnego Polaka dominuje wizja dość uogólnionego i stereotypowego wizerunku wiejskiego stylu życia. W tym ujęciu życie na wsi jest przedstawiane jako zróżnicowana pod względem negatywnym i pozytywnym przestrzeń życiowa. Z jednej strony jako przestrzeń ograniczająca szanse życiowe (brak możliwości zrobienia kariery zawodowej czy uzyskania wysokich dochodów) oraz wymagająca włożenia dużego wysiłku w pracę w gospodarstwie rolnym. Z drugiej strony życie na wsi umożliwia odpoczynek od stresu i pośpie-

⁹ M. Halamska, *Wiejskość jako kategoria socjologiczna*, „Wieś i Rolnictwo” nr 1/2011, s. 45.

¹⁰ Raport CBOS, *Polacy o życiu na wsi i w mieście – opinie z lat 1998 i 2006*, Wrzesień 2006, s. 2-5.

chu wielkiego miasta na łonie przyrody, co skutkuje zachowaniem zdrowego stylu życia.

Powyższy stereotypowy obraz ciężkiego, ale również sielskiego życia na wsi dobrze obrazują liczne blogi, prowadzone przez „uciekinierów” z miast, którzy rozpoczynają swoją „wielką przygodę” na wsi. Na blogu Pikfe, prowadzonym przez młodą kobietę, która wraz z rodziną osiedliła się na wsi, można przeczytać w jednym z wpisów zatytułowanym „Lato wiejskie”, że *może trochę pada, może zdarzają się brzydkie dni, ale mam jednak mocne uczucie, że mamy lato i jest u nas sielsko-wiejsko. Na Wsi jest jednak przyjemniej niż w Mieście (zwykle – o tym też innym razem). Codziennie chodzę z Yodą na długie spacer, a od czasu do czasu gdzieś jeździmy. Byliśmy już nawet w Mieście. Wiecie, jak ja dawno nie byłam w Mieście? Zdziwiłam się, kiedy zobaczyłam autobus*¹¹. Zdjęcia umieszczone na blogu oraz inne wpisy przedstawiają głównie obraz życia na wsi blisko natury (zdjęcia ogrodu, kwiatów) i dzikiej przyrody (opisana historia spotkania z lisem, wycieczek po lesie). Trudności wiejskiego życia najczęściej utożsamiane są tutaj z problemami ekonomicznymi dotyczącymi budowy domu oraz z przeciwnościami pogody. Inny blog, Nasze wiejskie zacisze, jest nie tylko blogiem opisującym sielskość wiejskiego życia, ale również jest poradnikiem, jak owo sielskie życie powinno wyglądać, aby spełniało kryteria globalnej mody. Na blogu można znaleźć liczne porady dotyczące prowadzenia ogrodu, urządzania wnętrza domu w stylu wiejskim czy wypieku tradycyjnych ciast¹².

Analizowane blogi kreują wyidealizowany wizerunek życia na wsi, związany z potocznie występującymi w świadomości Polaków wizjami sielskiego życia na wsi. Warto zwrócić uwagę, że ten typ blogów ukazuje styl życia wąskiej grupy mieszkańców obszarów wiejskich, głównie dość zamożnej młodej grupy przedstawicieli klasy średniej, którzy wraz z rodzinami przenoszą się na wieś w celu prowadzenia spokojnego życia z dala od stresu i niebezpieczeństw wielkiego miasta. Nie bez znaczenia jest również silny wpływ kultury masowej, niosący modę na tzw. wiejski styl życia i wszelkie konsumpcyjne akcesoria z tym związane. W Internecie bez problemu bowiem można znaleźć sklepy umożliwiające urządzenie domu i ogrodu w „sielskim stylu wiejskim”. Przykładowo na stronie <http://www.vintagehome.com.pl> istnieje możliwość zakupu licznych akcesoriów, które przekształcą zwykły dom na wsi w siedzibę w „stylu prowansalskiego wnętrza”. Opisywany wzór modnego sielskie-

¹¹ <http://pikfe.wordpress.com/category/zycie-wiejskie/>.

¹² <http://naszewiejskiezacisze.blogspot.com/>.

go stylu życia na wsi dobrze odzwierciedla logo sklepu, przedstawiające małą dziewczynkę bawiącą się misiem w pastelowym domu w otoczeniu licznych kwiatów i drewnianych mebli. Powyższa analiza blogów ukazuje interesujące zjawisko hybrydyzacji wiejskiego stylu życia. Pod wpływem migracji młodych, wykształconych i dość zamożnych osób z miast kształtuje się nowy styl życia bazujący na stereotypowym wizerunku sielskiego życia na wsi połączonym z panującą w kulturze masowej modą na tzw. styl vintage (nowoczesną starość).

Czy zatem na obszarach wiejskich można znaleźć tradycyjny, wiejski styl życia związany z klasą chłopską? Tradycyjny wiejski styl życia charakteryzuje się według Hanny Podedwornej takimi cechami jak: silne przywiązanie do pracy w gospodarstwie rolnym i do lokalnej wspólnoty (podstawą której były mocne więzi sąsiedzkie i pokrewieństwa) oraz specyficzna mentalność, oparta na tradycjonalizmie, przywiązaniu do ziemi oraz niechęci do zmiany¹³. Zdaniem m.in. Marii Wieruszewskiej nie jest możliwe utrzymanie dominacji tradycyjnego stylu życia mieszkańców wsi. Jest to związane z dwoma istotnymi procesami, wpływającymi w długoterminowych okresach na przemiany strukturalne, demograficzne, gospodarcze i społeczne na obszarach wiejskich. Z jednej strony możemy mówić o wpływie urbanistycznego podejścia do rozwoju obszarów wiejskich z okresu socjalizmu, a z drugiej strony o zmianach zachodzących w samych społecznościach lokalnych pod wpływem transformacji ustrojowej oraz wejścia Polski do Unii Europejskiej. Nowoczesne wymogi modernizacji oraz wytyczne Unii Europejskiej kreują nowy, pożądany styl życia mieszkańca wsi – lokalnego przedsiębiorcy. „Cechy nowoczesności miałyby realizować rolnik o mentalności przedsiębiorcy, odcinający się od tradycyjnych wzorów wiedzy i pracy, otwarty na zmiany, gotowy do absorpcji wysokiego poziomu technizacji”¹⁴. Tym samym opisany wyżej tradycyjny styl życia w odniesieniu do modernizacyjnych wymogów transformacji społeczeństwa polskiego zaczął być utożsamiany przez socjologów ze stylem życia ludzi przegranych. Styl życia „rolnika-farmera” był natomiast stawiany jako jeszcze mało powszechnie występujący, ale systemowo aprobowany wzorzec Polaka realizującego strategię ludzi wygranych. Hanna Podedworna mówi o zjawisku „końca chłopów”, związanym z „urynkowaniem rolnictwa” w Polsce. Style życia

¹³ J. Wasilewski, *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*, Warszawa 2006, s. 200.

¹⁴ M. Szczepański, A. Śliz (red.), *Czy koniec socjalizmu? Polska transformacja w teoriach socjologicznych*, Warszawa 2008, s. 133-134.

wygranych i przegranych mieszkańców wsi są zatem przede wszystkim determinantami przystosowania się, bądź nie, poszczególnych mieszkańców polskiej wsi. Dane statystyczne jednoznacznie wskazują, że przemiany w strukturze obszarów wiejskich idą w dwóch kierunkach: z jednej strony w kierunku wzrostu występowania dużych (powyżej 20 ha), wyspecjalizowanych na określoną produkcję rolną gospodarstw rolnych, z drugiej natomiast w kierunku pełnienia funkcji rezydencjalnych i rekreacyjnych dla migrujących na wieś mieszkańców miast¹⁵. Pomiędzy tymi grupami mieszkańców obszarów wiejskich funkcjonują mieszkańcy reprezentujący pośredni styl życia, oparty najczęściej na konieczności podjęcia pracy zawodowej w pobliskich miastach. Ich styl życia niezwiązany z pracą w gospodarstwie rolnym, ale powiązany z przestrzenią wiejską ze względu na miejsce zamieszkania, tworzy eklektyczny model, będący mieszanką elementów tradycyjnie wiejskich, stylu miejskiego i elementów globalnych.

Nie bez znaczenia na kształtowanie stylów życia mieszkańców wsi ma przyjęta obecnie w Unii Europejskiej zmiana orientacji w polityce rolnej, charakteryzująca się zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich. Obok wymogów związanych z modernizacją ekonomiczną, tzn. tworzeniem gospodarstw rolnych – przedsiębiorstw, kładzie się dodatkowy nacisk na aktywizację obywatelską mieszkańców oraz ochronę tradycyjnego dziedzictwa wiejskiego. Czy można zatem powiedzieć, że kształtuje się na obszarach wiejskich nowoczesny styl życia mieszkańca wsi – aktywnego obywatela? Analiza wyników badań nie jest jednak optymistyczna. Badania przeprowadzone przez pracowników Uniwersytetu Łódzkiego w 2011 roku oraz zespół badawczy z Uniwersytetu w Białymstoku pod kierownictwem prof. Grzegorza Nowackiego w 2007 roku w gminie Suchowola (województwo podlaskie) jednoznacznie wskazują, że poziom sformalizowanej, w postaci uczestnictwa w organizacjach pozarządowych, aktywności mieszkańców wsi jest niski. W odniesieniu do uzyskanych danych z obszarów wiejskich z województwa łódzkiego zdecydowana większość (72,6%) dorosłych mieszkańców charakteryzuje się biernością społeczną¹⁶. Na obszarach wiejskich w gminie Suchowola wyniki są bardzo zbliżone, co przedstawia poniższa tabela. Wśród mieszkańców obszarów wiejskich w gminie Suchowola, aktywnych w organizacjach pozarządowych jest tylko 10% badanych.

¹⁵ J. Wasilewski, *Współczesne społeczeństwo polskie...*, op. cit., s. 222-227.

¹⁶ M. Mularska-Kucharek, *Podmiotowość i partycypacja społeczna w warunkach lokalnych*, „Wieś i Rolnictwo” nr 2/2011, s. 123.

Tabela 1.

Czy należy P. do jakiegoś stowarzyszenia lub organizacji, klubu, partii?

Czy należy P. do jakiegoś stowarzyszenia lub organizacji, klubu, partii?		Miejsce		Ogółem
		Gmina Suchowola	Wsie	
Tak	Liczebność	41	10	51
	%	13,3	10,0	12,5
Nie	Liczebność	268	90	358
	%	86,7	90,0	87,5
Ogółem	Liczebność	309	100	409
	%	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania Suchowola 2007.

Nie jest to jednak równoznaczne z brakiem istnienia potencjału do działania w społecznościach wiejskich. Badania jakościowe zespołu pod kierownictwem prof. Grzegorza Nowackiego i przy współpracy z Centrum Promocji Podlasia z 2011 roku ukazują, że badani mieszkańcy podlaskich wsi mają tendencję do aktywizacji, często jednak jednorazowej. Mieszkańcy badanych wsi najczęściej przyjmują aktywne postawy w stosunku do realizacji projektów czy przedsięwzięć związanych z jednej strony ze sferą kulturową (organizacja festiwalu, wystaw, koncertów) i charytatywną, a z drugiej ze sferą ekonomiczną (pozyskanie dotacji z UE, budowa infrastruktury). Jak mówi jeden z badanych mieszkańców wsi, lokalny działacz: *To zostało zawiązane po to, żeby ludzie jakby lokalnie mogli jakieś tam pieniądze pozyskiwać na swoje potrzeby* (A4). Zdaniem badanych liderów lokalnych organizacji pozarządowych przyczyną braku szerszego zaangażowania mieszkańców obszarów wiejskich w działalność na rzecz dobra wspólnego można szukać w dwóch sferach. Po pierwsze w niskim poziomie ogólnej wiedzy obywatelskiej mieszkańców wsi, co podkreśla jeden z badanych, wskazując, że najczęściej ujawnia się to w postaci braku zrozumienia sensu takiej działalności oraz poprzez pragmatyczne podejście mieszkańców. *Nikt naprawdę nie chciał uczestniczyć w projektach. A po co? Że za darmo, to na pewno coś tam chcecie dodatkowego jeszcze. Gdzieś tam ukryty cel macie [...] nie ma rzeczy za darmo w dzisiejszym świecie i ludzie tak naprawdę traktowali nas troszeczkę jak takich dziwolągów* (B7). Drugą istotną barierą według badanych jest brak wsparcia ze strony władz samorządowych

oraz nadmiar biurokracji: *Bariera jest jeszcze inna, jakby niezależna, to coraz większa biurokratyzacja naszego życia, która przybierać zaczyna już czasami monstrualne formy* (D3). Wnioski wynikające z przedstawionych badań jednoznacznie wskazują, że obywatelski styl życia na wsi jest realizowany przez nielicznych. Głównie przez lokalną elitę. Obywatelski styl życia nabiera tym samym pionowy (hierarchiczny), a nie poziomy (partnerski) charakter. Większość mieszkańców wykazuje jednak dość znaczny poziom zainteresowania i identyfikacji z lokalną wspólnotą, co jest znaczącym lokalnym zasobem możliwym do aktywizacji w określonych sytuacjach.

W omawianych powyżej różnych odsłonach i typach wiejskiego stylu życia silnie odznaczają się elementy dominującego i akceptowanego w mentalności Polaków systemu wartości. Już w badaniach Stefana Nowaka w latach 70. można było zauważyć w społeczeństwie polskim utrwalenie się szczególnego wzorca aprobowanych wartości przez Polaków¹⁷. Wartości takie jak: rodzina, przyjaciele, zdrowie, spokojne życie i dobrobyt materialny są wyjątkowo mało podatne na zmiany systemowe i oddziaływanie czynników globalnych. Ich utrwalenie się w mentalności Polaków silnie oddziałuje na formy wiejskich stylów życia. Zarówno w stylu życia wiejskich migrantów z dużego miasta, jak i rolników-przedsiębiorców czy lokalnych aktywistów owe wartości silnie uzewnętrzniają się w ich codziennych praktykach, będąc jednocześnie specyficznym „filtrem”, przez który przenikają nowe informacje, wzory i wartości z przestrzeni makrostrukturalnej i globalnej. Tym samym stają się one jednakowym rdzeniem nie tylko wszystkich wiejskich stylów życia, ale stylów życia wszystkich Polaków.

Zakończenie

Analiza zagadnienia wiejskiego stylu życia pokazuje jego rzeczywiste zróżnicowanie i dynamikę przekształceń. Trudno obecnie utrzymać tezę, że istnieje jeden i wyraźny styl życia mieszkańców wsi. Trudno również stwierdzić, że wiejskie style życia rozwijają się w konkretnym kierunku. Długofalowe przemiany obszarów wiejskich zapoczątkowane przez procesy urbanistyczne w okresie socjalizmu, po procesy modernizacji i transformacji ustrojowej oraz wpływ wymogów Unii Europejskiej zmieniły nie tylko samą strukturę społeczną mieszkańców wsi, ale także ich sposób myślenia o otaczającej rzeczywistości. Dynamiczny rozwój nowoczesnych

¹⁷ S. Nowak, *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” nr 4/1979.

technologii, zwłaszcza Internetu, i tym samym otwarciem się na wzorce i wartości kultury globalnej zwiększyły eklektyczność wiejskich stylów życia. W efekcie stały się one pochodnymi zarówno tradycyjnego wiejskiego dziedzictwa, często w jego rustykalno-wiejskiej formie, rynkowego myślenia o pracy w gospodarstwie rolnym, jak i pojawiających się elementów postaw obywatelskich, tworząc tym samym dynamiczny i zmienny, tak jak mieszkańcy współczesnej wsi polskiej, kolaż specyficznych zachowań ujawniających się w sferze codziennego życia.